

אינג'רה וגזרת קטניות בארץ

מבוא

האינג'רה, המאכל המסורתי השכיח ביותר בקרב יוצאי אתיופיה, עשויה מזרעי דגן הטף שנטחנו לקמח. צמח הטף נחשב ל"מזון על" מבחינת ערכיו התזונתיים. הוא גדל באדמת אפריקה בתנאים ייחודיים ובשטח מישורי. גובהו 60–90 ס"מ, אורך העלים הוא כ-15 ס"מ, רוחבם 2 ס"מ, והוא בעל נדנים (בסיסי העלים העוטפים את הגבעול כצינור) המכוסים שערות לבנות בחלקם העליון. המכבד (התפרחת) דלילה ומבודרת. לטף זנים רבים הניכרים בצבעי הגרגרים הקטנים, משחור ועד לבן (ראו תמונה). יש המכנים את האינג'רה על טהרת הטף, ויש שמערבבים אותה עם מיני דגנים אחרים. קמח הטף מתאים גם לחולי צליאק, שכן הוא נטול גלוטן. בארץ צורכים את קמח הטף כ-95% מיוצאי אתיופיה. יש המכנים את האינג'רה על טהרת הטף, ויש שמערבבים אותה עם מיני דגנים אחרים. האינג'רה נאכלת עם רוטב מתובל (ווט) במגוון מאכלי בשר, ירקות וכדומה.

השאלה:

מהי ההגדרה ההלכתית של הטף לפי הגדרות מסור חז"ל?
ברור כי יהודי אתיופיה הגדירו אותו כחמץ.
בנוסף האם הגדרתו כדגן למרות שאינו מחמשת מיני דגן לעניין חמץ משפיעה גם על הברכה הראשונה על אינג'רה?

העמדות:

- חמץ:** אינג'רה הינו המאכל העיקרי בימות השנה באתיופיה ולכן כמו קמח חיטה האינג'רה אסורה אא"כ הוכנה בהקפדה במיוחד לפסח. (קייס סימאי אליאס וקייס מולועלם)
- באתיופיה המוציא בישראל מזונות, וכלול בגזרת קטניות:** הרגל אכילת הפת כמזון מרכזי משפיע על הברכה. באתיופיה ברכתו המוציא ובארץ מזונות. לפי עקרון גזרות קטניות נכון להכליל גם לחם אינג'רה באיסור קטניות. (הרב יואל בן נון)
- ברכתו מזונות הכלול בקטניות:** על האינג'רה מברכים מזונות, ולפי טעם הגזרה הגיוני להחשיבו קטניות.
- ברכתו שהכל הכלול בקטניות:** ברכת אנג'רה שהכל. פוסקים בארץ (הרב שמואל אליהו) אמרו לבני העדה להכילו בגזרת קטניות אך לא אסרו זאת לשאר בני הקהילה
- לכשעצמו אינו חמץ:** אינג'רה אינו חמץ אך אין מכינים אותו כשר לפסח (אתר כושרות)

הדיון:

עמדה 1: קס סמאי אליאס

אצל יהודי אתיופיה קמח טף כמו קמח חיטה אסור להשתמש כלל אלא אם כן הכין את הקמח לפני פסח על כללים של פסח כמו שמכינים קמח חיטה לפסח אך לקחת קמח טף שנמצא בבית ולא מוכן לפסח אסור. אבותינו רואים בקמח טף לא פחות מקמח חיטה. לכן אסור להשתמש בפסח בקמח טף לפחות ליהודי אתיופיה. אני יודיע שטף לא נכלל בתוך חמשה מיני דגן אין לי מסוג למה כי מבחינת ההגדרה של חמץ הטף עונה על ההגדרה הזו. גם אם לא המאכל הזה הנו מאכל עיקרי של הקהילה יהודי אתיופיה אסרו באכילה של טף בפסח לכן מעשה אבות סימן לבנים.

תמיכה: קייס מולועלם ימנו

לגבי השאלה של קמח טף, השאלה מי השואל, כלומר, אנחנו, יהודי אתיופיה, ודאי אוסרים את קמח טף, ואין להשתמש בו, כי זהו המאכל העיקרי שלנו - לא משנה באיזה צורה. המטרה של פסח ובכלל חגים הינו להבדיל בין ימים רגילים ליום המיוחד, ולכן, אם נבוא ונשב עם מאכל מקמח טף, יבוא יום, גם נשב בפסח נאכל אינג'רה, ומה עשינו בזה? כל ההסבר הזה, שמעתי מאבי ז"ל, קייס ימנו טמייט, לכן, לדעתי הקמח הנ"ל בגדר אסור ליהודי אתיופיה, וזה דומה לאסור הקטניות.

עמדה 2 : באתיופיה המוציא בישראל מזונות, וכלול בגזרת קטניות (הרב יואל בן נון)

1. ראשית יש טעות חמורה בהבנת איסור הקטניות האשכנזי, לצערי, כי הסמ"ק והמרדכי שהם ראשי הפוסקים באשכנז בעניין זה, חששו מהחלפת דגנים דומים, קערה בקערה ולא שמא נתערבו גרגרים בשקים - הם התנגדו לאסור מיני קטנית כשלעצמם, כי זה נגד הכרעת התלמוד.

לכן, מה שדומה לחמץ (וופלים, עוגיות, לחמניות, דגני בוקר) היו צריכים להיות אסורים, ותערובת שמנים, ושמן קטניות, היו צריכים להיות מותרים, וכך אני נוהג למעשה, כי זהו הפירוש ההלכתי המוסמך והנכון לגזרת חכמי אשכנז.

2. לפי זה אין גם שום בעיה במנהגם של ביתא ישראל, לערב קמחים כדי לעכב תפיחה. אדרבה החומרות הגדולות של ביתא ישראל הן בהרחבת מושג החמץ לכל מה שתסס, כולל יין ומוצרי חלב, מעל ומעבר לכל המחמירים ביותר בכל עדות ישראל האחרות.

4. 5 מיני דגן תופחים בעזרת הגלוטן, שאיננו באורז ובקטניות. אבותינו הכירו זאת היטב, אף שלא ידעו להפריד את החומר, שנקרא בפינו גלוטן, כי הם ידעו את ההבדל בתוצאה, כפי שברור מהגמרא. השאלה העיקרית היא האם הטף תופח ומחמיץ כמו מיני הדגן, או מתעפש כמו אורז, ולפי זה דינו בפסח.

5. כל דגן אחר, אם הוא מזון מרכזי באותה ארץ, וממנו הפת הרגילה לרוב האנשים בסעודותיהם, אין לי ספק שיש לברך המוציא וברכת המזון - הרמב"ם (בתחילת הלכות ברכות) הגדיר את החיוב מן התורה בברכת המזון, לא לפי פת, אלא כל מי שאכל מזון ושבע. לכן יש הבדל גדול מאד בין אכילת אינג'רה באתיופיה - שזו הפת השכיחה - לבין אותה אינג'רה, בישראל, שאיננה יכולה להיחשב למזון מרכזי נהוג.

6. לגבי חמץ נראה לי שיש להחמיר יותר, ולאסור אינג'ירה לבני העדה, גם בארץ.

7. ייתכן, שחכמי העדה לדורותיהם הבינו את האיסור של יום הפסח (ב-14 בין הערבים) - "לא תשחט על חמץ דם זבחי", כאילו הוא חל רק על קרבן הפסח ואכילתו, ולא על הבית ועל האנשים בכל מקום שהם, בניגוד למדרש ההלכה של חז"ל - "לא תשחט את הפסח, ועדיין חמץ קיים (=בבית)". נראה לי חשוב לבחון בזירות השערה זו.

8. לסיים אני לא יכול לשכוח את ההתרגשות שאחזה בי כאשר שמעתי מחבר בעפרה, יעקב אלמו, שהיה מוביל קבוצות מגונדר לגבול סודן ב'מבצע משה', ממש יציאת מצרים של ימינו, והוא תיאר איך הידקו את הטף בין שתי שמיכות, קשרו חזק, כדי שיישאר דק וטוב לאכילה,

כך שהם התייחסו לטף ממש כמו לבצק ביציאת מצרים -

בזכות זה הבנתי את הפסוק בתורה: "וַיֵּשֶׁא הָעָם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֵם יַחְמֵץ, מִשְׁאַרְתָּם צָרָת בְּשִׁמְלָתָם עַל שִׁכְמָם" (שמות י"ב, לד), כלומר, קשורות ומהודקות כדי שהבצק לא יחמיץ ויישאר מצה - כשיוצאים לדרך ארוכה אי אפשר לקחת בצק שיחמיץ כי הוא לא יחזיק מעמד, ואת מצות מצרים אכלו בני ישראל חודש ימים, ורק אז ירד להם המן (שמות ט"ז, א) .

עמדה 3: ברכתו מזונות הכלול בקטניות. (אבי ממברטו)

הברכה על הראשונה על הטף הינה בורא מיני מזונות וזה למרות שהטף או האנג'ירה בביתא ישראל כמו לחם...

מעניין אם הטף נכנס תחת ההגדרה של חמץ? למרות שהמטעמים שפורטו לגבי הקטניות ניתן להסיק ליחס לטיפ....

עמדה 4: ברכתו שהכל הכלול בקטניות. (יאסו דג'ן)

מנהג יהודי אתיופיה קרובה לדעתו של רבי יוחנן בן נורי שאפשר לצאת ידי חובת מצה העשויה מאורז אך יציין שהוא נדחה ממהלכה .

☐ בנוגע לערבוב בין הקמחים תשובתך הרב יואל בינון מתקבלת אך בנוגע לליל הסדר קיימא לן שצריך לחם עוני בלי תוספות נוספות

☐ בנוסף יוסי צריך לדעת גם את אופן ההכנה של הקיטה יכול להיות שתוך כדי התהליך רוחצים את החיטים במים לשך זמן שהם מחמיצים כך שזה לא כלכך פשוט ההיתר באכילת הקיטה בפסח.

☐ ובנוגע לברכת האינג'ירה זה לא ההגדרה שהרב יואל בינון היא כדעת הראש וסיעתו אך דעת מרן היא לא כך הוא פסק כדעת הרמבם והריף והתו"ס שברכת מזונות שייכת דווקא בחמשת המינים ואורז ולא בדוכן ובשאר המינים כך שלפיהם על אינג'ירה יברכו שהכל ולא צריך להגיע לטעם של הרב יואל

☐ ולעניין איסור אינג'ירה בפסח הייתי רוצה לשמוע מהרב יואל בינון מה הטעם לאסור

☐ למרות שהתלבטי בזה ושאלתי את הרב שמואל אליהו ואת הרב מנחם בן יעקב ממכון מאיר והם גם אסרו זאת מדין מנהג שנהגו יהודי אתיופיה כמו קטניות לאשכנזים ולמרות שהקשתי עליהם שהרי יסוד איסורם של יהודי אתיופיה משמע שהוא מין הדין ולא מדין מנהג ולכאורה יוצא שזה מנהג טעות אך הם אמרו לי למרות זאת שזה אסור למרות זאת .

☐ יציין שהרב שמואל התיר לשאר קהילות ישראל שלא נוהגים בו איסור אפילו לאוכלו .

☐ ולפי זה אם רואים את ההורים משאירים אינג'ירה עד ממש סמוך לליל הסדר אין מה להיכנס לויכוח סוער

עמדה 5: אתר כושרות (לכשעצמו אינו חמץ)
שאלה: האם מותר להשתמש בקמח טף בפסח?

תשובה: זה לא חמץ
אבל טוחנים אותו באותם מקומות שטוחנים חיטה
ולכן לא ניתן למצוא אותו כשר לפסח.